

MEĐU IZDAJNICIMA, ŠPIJUNIMA I JUNACIMA

Biblioteka
MOZAIK

Za izdavača
Bora Babić

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove publikacije, kao ni publikacija u celini, ne sme se reprodukovati, umnožavati, prešampavati niti u bilo kojoj drugoj formi i bilo kojim drugim sredstvom prenositi ili distribuirati bez prethodnog pismenog odobrenja izdavača.

Vladimir Vauhnik

MEĐU IZDAJNICIMA,
ŠPIJUNIMA
I JUNACIMA

Priča o tajnoj obaveštajnoj organizaciji
(1941–1944)

Priredio

Vladimir Petrović

AKADEMSKA KNJIGA
NOVI SAD

U KANDŽAMA GESTAPOA

Ukoliko bi želeo da se snađe u ovom velikom gradu, svaki posetilac predratnog Berlina morao je da potraži Potsdamski trg (Potsdamer Platz), jer je on važio za polaznu tačku saobraćaja za takozvani „carski“ ili istočni deo Velikog Berlina. Od ovog na početku rata još nepotpuno izgrađenog saobraćajnog čvora odvajala se prema jugu uvek vrlo živa Potsdamska ulica (Potsdamer Straße), na čijoj se sredini posle Drugog svet-skog rata planirala izgradnja takozvanog „Evropskog trga“, kao najlepšeg mesta u Velikom Berlinu. Zbog toga su stare kuće u okolnim ulicama već bile srušene. Prema jugoistoku veziva-la je ravna Zarland ulica (Saarlandstraße) Potsdamski trg sa železničkom stanicom Anhalt (Anhalter Bahnhof) u kojoj se obavljao najveći saobraćaj. Tako se bez obzira na to u koji je deo grada trebalo poći teško mogao izbeći Potsdamski trg.

Svaki posetilac je na trgu podizao pogled prema istoku – i to kroz jedva uočljivu Potsdamsku kapiju¹⁵ – ka Lajpciškoj ulici (Leipziger Straße), koja je kao glavna trgovačka ulica starog Berlina postala slavna. Ona je sa Fridrihovom ulicom (Friedrichstraße), koja je seče pod pravim uglom, za vreme cara Vilhelma II predstavljala najlepši deo Berlina. Prema severu vodila je nova i još neizgrađena Geringova ulica do osnove no-vog Berlina, Ost-West-Achse (osovine Istok-Zapad),¹⁶ koji je

¹⁵ Potsdamska kapija je podignuta u 18. veku. Bila je jedan od simbola predratnog Berlina. Teško je oštećena u Drugom svetskom ratu, a srušena je početkom šezdesetih. Na njenom mestu je podignut deo Berlinskog zida.

¹⁶ Reč je o grandomanskom planu Adolfa Hitlera za preuređenje Ber-lina koji bi postao „Germanija“, prestonica posleratnog Rajha. Plan

dodirivao kancelariju Hitlera, vođe Rajha, i Ministarstvo propagande.

Bilo da se iz Lajpciške ulice pri prvom raskršću skrene levo ili iz Geringove ulice desno, uvek se dolazilo pred dugačku zgradu kancelarije vođe Rajha, koja je odavala utisak da je ostavljena po strani i da je sakrivena u sporednoj ulici. Ipak, graničila se jednim krilom sa Vilhelmovim trgom (Wilhelm Platz) gde su se pored postojećeg hotela „Kajzerhof“ nalazila jedno do drugog najvažnija ministarstva ispunjavajući celu Vilhelmovu ulicu.

Samo se maršal Gering nije dao nagovoriti da podigne svoje Ministarstvo vazduhoplovstva u Lajpciškoj ulici i da u blizini izgrađenu dostojanstvenu i impresivnu prusku Herenhaus¹⁷ pretvori u „Fliegerhaus“.¹⁸ Zgrada je trebalo da služi njegovim vazduhoplovcima kao mesto prikupljanja, pri čemu je skupoceni nameštaj bio dobrodošao. U Fliegerhausu održavala se većina priredbi, prijema, razgovora i sastanaka, naročito ako su bili vojne prirode. Maršalu Geringu je bilo naročito stalo do toga da dokaže da nova nemačka vojna sila neće ni u kom pogledu odstupiti od poznate pruske druželjubivosti. Tako nije prošla gotovo nijedna nedelja da ja kao jugoslovenski vojni ataše nisam morao da prisustvujem veličanstvenim večerama, bilo da su one bile službene ili političke prirode. Pri ovakvim slučajevima napuštala se divna zgrada najčešće pred zoru, jer su nemačke kolege koristile svaku priliku da daju izraz svom gostoljublju, ali i da sami malo odahnu od naporne službe.

je projektovao Albert Šper. Radovi su trajali od 1938. do 1943. Usled ratnog poraza, projekat nije realizovan u potpunosti. U današnjem Berlinu i dalje postoje njegovi tragovi.

¹⁷ Herenhaus (Herrenhaus), zgrada Doma lordova Pruske u Berlinu. Danas je u ovoj zgradi sedište Bundesrata (Saveznog veća Nemačke).

¹⁸ Fliegerhaus (Fliherhaus), vazduhoplovna kuća (nemački).

Sedište Gestapoa u Berlinu

Možda nije bila slučajnost da se za ulaz u Fliegerhaus koristio zadnji ulaz iz Prinz Albert ulice (Prinz Albrecht Straße). Prekoputa Fliegerhausa, nešto ustranu, stajala je jedna stara i dotrajala palata koja je delovala kao da je pritisnuta od drugih kuća. Ova zgrada ne bi uopšte bila upadljiva da pred njenim ulazom nisu stajala dva visoka stražara iz SS garde „Adolf Hitler“ sa šlemovima i puškama. Iako oni nisu obraćali pažnju na prolaznike, svako je morao da uoči da se u ovoj tamnoj zgradi nalazi neka veoma važna ustanova. To je bilo glavno sedište Gestapoa i SS policije, kao i njihovog šefa Himlera. U poslednje dve godine pred rat bilo je mnogo govora o tajnim snagama koje iz ove zgrade vrše svoj uticaj na državne poslove. Kao vojni ataše bio sam za to manje zainteresovan, čak i radostan što o unutrašnjim trvenjima i natezanjima Trećeg rajha znam samo najpotrebnije, ne budeći tako sumnju zbog znatiželje. Samo jednom, kada sam bio za to ovlašćen po želji nemačkih vlasti, došao sam u vezu sa izvesnom gospodom iz te zgrade, i

to na brzinu. Pred sam dolazak kneza Pavla u državnu posetu u junu 1939. predao sam Himleru Veliki krst jugoslovenske krune. Docije sam službenike iz ove zgrade viđao samo prilikom svečanosti ili sam s njima razgovarao telefonski kada je bilo potrebno da se zauzmem za nekog od jugoslovenskih građana, što je obično rezultiralo njihovim odbijanjem.

Ali me je ova prilično beznačajna službena zgrada „primila“ kada je iznenada izbio rat između Nemačke i Jugoslavije u aprilu 1941. godine. Postupak sa diplomatama pri izbijanju rata bio je ustrojen prema staroj praksi. Tako su članovi jugoslovenskog poslanstva u Berlinu već sledećeg dana po upadu nemačkih trupa u Jugoslaviji bili prebačeni u Konstanc na Bodenskom jezeru sa izgovorom da tamo treba da sačekamo dolazak brojnih članova konzulata iz svih tada već posednutih evropskih područja. Posle bi svi bili prebačeni u Švajcarsku.

Ali kakvo iznenađenje! Posle desetodnevnog boravka u Konstancu, preselili su celu diplomatsku koloniju u Bad Šahenu kod Lindaua. Kolonija je zadržana u internaciji do kraja maja i onda je prebačena u Beograd, koji je već duže vreme bio okupiran. Na kraju su diplomate prebacili u civilni život.

Da će me za vreme boravka u Konstancu i Bad Šahenu posetiti nemački pukovnik R. iz odeljenja Abver Glavne komande vojnih snaga, moglo se predvideti. Ipak, utoliko su više čudno zvučali predlozi predstavnika vojne sile koji me je pozvao da delatnost vojnog atašea – koja je prema navodno primljenim dokumentima bila izvanredno uspešna – kao i moje veze i saradnike pošto je rat sa Jugoslavijom već završen, поближе označim, tj. detaljnije objasnim. Iako se nemačka vojna sila mogla različito tumačiti, ja nikada ne bih mogao ni da pretpostavim da će se nemački OKW, a još manje šef kontrašpijunaže admiral Kanaris¹⁹, poslužiti takvim putevima i načinima. Čak

¹⁹ Admiral Vilhelm Kanaris (1887–1945), istaknuti mornarički oficir tokom Prvog svetskog rata, docije šef Abvera, vojne obaveštajne

mi se obećavala nagrada ukoliko bih o tome govorio. U otvorenom i gotovo prijateljskom objašnjavanju dodirnuo sam sa pukovnikom mnoge probleme savremene obaveštajne službe, ali do izvesne granice. Ti podaci su već trebalo da budu poznati nemačkim stručnjacima. Ipak mi je oficir pri poslednjem sastanku stavio do znanja izvesne pretnje koje su me teško pogodile. Znao sam isuviše dobro da ću gubitkom moje otadžbine i položaja „osloboditi“ vlastodršce od svakog obzira i ustezanja.

Opasne i ponižavajuće pretnje pukovnika R. nisu bile prazne reči. Jedva što je prispeo specijalni voz sa bivšim diplomata u Beograd, bio sam odvojen od drugih članova zajedno sa sekretarom poslanstva dr Pogačnikom i dvanaest konzularnih činovnika. Bez mnogo okolišanja, odveden sam u zatvor u zgradi Vojnog suda. Posle tri dana boravka u jednoj ćeliji, u koju su nas, pored strahovite vrućine, sve nabili, ova grupa diplomata je vraćena u Nemačku, ali ovoga puta u svojstvu zatvorenika.²⁰

Prva stanica je bila policijski zatvor u Gracu, gde sam u ćeliji pravio društvo austrijskom žandarmerijskom generalu Cistleru. Tamo su se već našle stotine Jugoslovena i drugih naroda koji su bili na putu za razne koncentracione logore. Naš boravak u ovom lepom štajerskom gradu trajao je samo deset

službe Trećeg rajha. Učestvovao je u zaveri u kojoj je planirano ubistvo Hitlera. Ubijen je od strane nacista 1945. Miloš Vauhnik tvrdi da je dobar deo podataka koje je Vauhnik dobio dolazio sa Kanarisovim znanjem. O tome će više reći biti u pogovoru knjige.

²⁰ Diplomate u Beograd dolaze 1. juna 1941. Njih 12 je uhapšeno od strane Nemaca. Šest diplomata je kasnije osuđeno i poslato u nacističke logore, a šestoro se vratilo u Jugoslaviju. Najmanje četvorica su docnije izgubili živote u nacističkim logorima. Ivo Andrić je po dolasku u Beograd bio ispitivan, ali je pušten na slobodu. Videti više: Žaneta Đukić Perišić, *Pisac i priča. Stvaralačka biografija Ive Andrića*, Novi Sad, 2012, str. 364–365.

dana jer su se jedne nedelje pojavila dva agenta Gestapoa iz Berlina sa naređenjem da mog prijatelja dr Pogačnika²¹ i mene odvedu u Berlin.

Kakav je samo osećaj bio u meni kada sam po prispeću u Berlin bio predan od strane pratećih agenata nadzorniku zatoru u zgradi glavnog sedišta Gestapoa u Princ Albert ulici! Nisam ni mogao da pretpostavim da se u ovoj naizgled bezazlenoj zgradi nalaze tamničke ćelije, i to duboko pod zemljom, snabdevene svim što savremeni kazneni zavod treba da ima. Sigurno je u njemu bilo pedeset samica, a svaka je bila četiri metra duga i metar i po široka sa visoko postavljenim rešetkama i zaštićenim otvorom za svetlost, kao i teškim čeličnim vratima. Ova vrata otvarala su se samo ujutro i uveče. Inače je na vratima korišćen mali otvor za pružanje hrane i primanje naređenja.

Ovakve ćelije koriste se za teške zločince, pomislio sam kada su me uputili u ćeliju broj 13. Kada su se za mnom zatorila vrata, obuzeo me je u trenu očaj jer sam imao osećaj da će ova ćelija do kraja rata biti moj dom, i to ukoliko mi ne predstoji likvidacija. Kakva ironija! Pre nekoliko nedelja bio sam priman preko puta u Fliegerhausu sa svim počastima i uvećavanjima o prijateljstvu. Bio sam sa maršalom Geringom u najboljim odnosima i rado viđen od strane nadležnih političkih službenika i vojske. Preko noći su me žigosali kao kriminalca, bacili me u zatvor i oduzeli mi nadu da ću ikada više biti slobodan.

Moje sapatnike mogao sam samo da vidim pri zajedničkim šetnjama, jer je svaka komunikacija bila zabranjena.

²¹ Frido Pogačnik (1900–1972), savetnik u jugoslovenskom poslanstvu u Berlinu. Nakon rata je emigrirao u Argentinu. Bio je Vauhnikov prijatelj do smrti i jedan od priređivača prvog izdanja njegovih memoara.

Samo onaj ko je u jednoj takvoj Gestapo „bačvi“ bio odvojen od sveta – kazati ćelija isuviše je preterano – zna kako beskonačan može da bude jedan dan! Uprkos tome, polako sam ustanovio da je ovaj zatvor bio određen samo za odabrane i da su moje kolege zatvorenici rumunski diplomata, francuski general, više nemačkih profesora i industrijalaca, jedan SS visokorangirani dostojanstvenik, norveški političar i konačno dva francuska ratna zarobljenika.

Nakon nekoliko dana potpune izolacije, podvrgnut sam prvom saslušanju. Odvratni ukus takvog saslušanja imao sam prilikom posete pukovnika R. u Konstancu. Dobro sam se pripremio za ovo saslušanje jer sam znao da moram da budem veoma obazriv. Gestapo ne poznaje moral i zakone, a sudbina jednog čoveka za njega ne igra nikakvu ulogu.

Na moje iznenađenje, bio sam odveden dvojici civila. Jedan je bio prilično ugojeni kriminalistički policijski direktor,²² a drugi prilično mršav, star i neupadljiv komesar koji je po dužnosti predstavljao pomoćnog činovnika. Njih dvojica nisu odavali utisak da pripadaju opasnom Gestapou, čak ni njihovo ponašanje nije imalo ništa zajedničko sa naučenim i hladno rezervisanim nastupima njegovih organa. Pod ovim utiskom, smatrao sam za svoju prvu dužnost da u učtivoj formi uložim protest što mi je kao vojnom atašeu i članu diplomatskog kora, protivno svim propisima međunarodnog prava, oduzeta sloboda i to u državi u kojoj sam uživao diplomatski imunitet. Ako sam se ogrešio o zakone Rajha, postojali su putevi i načini da me udalje i učine bezopasnim.

Kriminalistički direktor bio je mišljenja da se Rajh nalazi u ratu za svoje postojanje, pa se prema tome ne može uzeti u obzir međunarodno pravo nego samo pravo nužde. Uostalom,

²² Verovatno viši kriminalistički inspektor ili direktor odeljenja u Gestapou.

nemačke vlasti nisu imale nameru da me zbog delatnosti vojnog atašea pozovu na odgovornost, ali imaju pravo da progone one koji su bili sa mnom u vezi. Pronađena dokumenta u Beogradu jasno i nedvosmisleno dokazuju da sam kao vojni ataše morao znati o brojnim i vrlo važnim odlukama, namerama i tajnama nemačkog vojnog vođstva. Zbog toga bi bilo na svom mestu da se odlučim da im ukažem na puteve i ličnosti koje su mi pomagale da dođem do tih važnih podataka kako bi se protiv njih moglo postupiti sa potpunom strogošću. Sledstveno tome, sve zavisi od mene da li ću ranije ili kasnije biti pušten iz zatvora, pošto se bezuslovno želi dobiti jasna slika o svim mojim izveštajima poslatim za Beograd.

Moju izjavu da sam kao oficir i diplomata obavezan na čuvanje službenih tajni odbio je kriminalni direktor sa obrazloženjem da Jugoslavija više ne postoji ali i da više neće ni postojati. Zbog toga bi one mogle da imaju samo istorijsku vrednost, pa tako obaveza ćutanja više ne dolazi u obzir.

Iz pripremljenog dosijea mogao sam da zaključim da se radi o znatnom broju pitanja i da bi se moj boravak u svojstvu Himlerovog „gosta“ mogao odužiti. Jedino sam se bojao da bi moji živci posle svih saslušanja mogli da popuste. Ništa nije bilo lakše nego da se u mnoštvu problema koji mi budu predloženi izgubim, sapletem, pokvarim sve i na kraju iskopam vlastiti grob.

Ispitivanja su bila određena za svaki drugi dan. Prva grupa pitanja odnosila se na pojedine jugoslovenske policijske činovnike koji su se hvalili ili su hteli da ostave utisak da su bili u službi obaveštajnog odeljenja jugoslovenskog Generalštaba. Oni su govorili da su u sadejstvu sa vojnim atašedom u Berlinu mnogo koristili državi. Ali ja nijednog od njih nisam poznao kada su ih imenovali, ni po imenu ni po izgledu. Kada mi nisu poverovali, predložio sam da ih tužioci ispituju da li me zaista poznaju i da se od njih zahteva da me lično opišu. Ovi

policijski organi morali su da se nalaze negde u blizini zatvora pošto je odgovor usledio vrlo brzo. Kroz ukrštena pitanja, ovi činovnici dovedeni su u klopku i morali su na kraju da priznaju da su me poznavali samo po čuvenju i da nikada nisu bili sa mnom u vezi. To su zapravo bile mlade larmadžije, besposleni i prilično sumnjivi beogradski činovnici, među kojima je bio i jedan bivši policijski agent u Beču od kojih je Beograd, pored mnoštva drugih neradnika, vrveo. Takvi su se u svojoj okolini hvalili navodnim uspesima na području vojne obaveštajne službe kako bi se na jeftin način proslavili. Pritom su zaboravili da i zidovi imaju uši i da su sada postali žrtve sopstvene brbljivosti. Prema tome, prvi deo istrage išao je u moju korist.

Mnogo teže bilo je tretiranje druge grupe pitanja koje je trebalo rasvetliti, jer su se oni odnosili na moje izveštaje koji su nađeni u Beogradu ili su već bili u rukama nemačkih špijuna, pa im je dokazni materijal stajao na raspolaganju. Moram, naime, da priznam da sam zaista bio jedan od malog broja vojnih atašea kojima je polazilo za rukom da u toku prve dve godine rata dođu na vreme do obaveštenja o odlukama nemačke Vrhovne komande (OKW). Da li se došlo do pravog rezultata na osnovu procene sporednih pojava, na osnovu ličnih zaključaka ili usled brbljivosti nadležnih osoba više nije bilo od važnosti.

Prema mnom je bilo veliko pitanje: šta je od ovog materijala došlo u ruke nemačkoj kontrašpijunaži? Za mene je bilo naročito važno to što su mi oficiri koji su s vremena na vreme prisustvovali saslušavanju stavili do znanja da nemačkom odeljenju za kontrašpijunažu nije pošlo za rukom da dešifruju tajne šifre jugoslovenskog Generalštaba. Zbog toga su svi moji šifrovani telegrami ostali tajna za njih. Postala mi je navika da za vreme rata svaki dan oko ponoći u glavnim crtama obavestim jugoslovenski Generalštab o najvažnijim događajima prethodnog dana, tako da su već sledećeg dana bili obavешtavani vojni ministar i knez namesnik, pa tako nisu bili izloženi

iznenađenjima. Zato me je ovo otkriće oficira kontrašpijunaže veoma umirilo. Ipak, i dalje sam sa velikom napetošću mislio na otkrića iz Generalštaba koje će mi Gestapo predočiti.

Kako sam samo bio ugodno iznenađen kada sam ustanovio da su njihovi uhvaćeni ili u Generalštabu kasnije dobijeni ili pronađeni izveštaji, spisi i kopije bili zaista skromni ili oskudni. Dokumenti koji su poticali iz jugoslovenskog Generalštaba bili su većim delom nepotpuni ili su se odnosili samo na jedan deo mojih izveštaja. Iz ovoga sam mogao da zaključim da je lice koje je bilo pridobijeno za nemačku kontrašpijunažu koristilo samo pocepane deliće papira iz kante za smeće ili je u najvećoj brzini moglo samo da prepíše delove iz izveštaja.

Sve što su mi predočili bilo je od malog značaja i odnosilo se npr. na jedan spor između glavne komande vojske i vazduhoplovstva, tj. na pregovore između nemačkog i rumunskog Generalštaba u vezi sa prelaskom nemačkih trupa, kao i na neke transporte i naoružanje nemačkog afričkog korpusa... Za izvore ovih podataka mogao sam lako da navedem glasine u krugu mojih kolega, izjave jugoslovenskih radnika na vozovima, kao i prisluškivanje razgovora nemačkih vojnika i potvrde putnika, što je moglo da izgleda potpuno verovatno.

Mnogo je opasniji bio moj položaj kada su mi predočili izvesna dokumenta koja su posle sloma Jugoslavije bila nago-milana u Ministarstvu spoljnih poslova ili u privatnoj arhivi kneza Pavla. Ona su se odnosila na jačanje nemačke vojske i vazduhoplovstva, na pregovore između Hitlera i Musolinija, napredovanje afričkog korpusa i na kraju na prve znake rata sa Sovjetskim Savezom. To je značilo da treba krenuti drugim putem i pružiti dokaz da su takvi izveštaji bili rezultat dugih i tačnih studija. To se sve moralo dovesti u vezu sa ispitivanjem statistike iz raznih područja, ali i procena naizgled sporednih pojava: priča, ratnih izveštaja, novinskih članaka, izlaganja predstavnika štampe i naposletku iz „razmene vesti“ između diplomata.

SADRŽAJ

Crni oblaci iznad Jugoslavije	5
Planovi Hitlerovog napada na Sovjetski Savez u mojim rukama	17
Poslednji dani u Berlinu između 25. marta i 6. aprila 1941.	35
U kandžama Gestapoa	54
„U“ hrvatskoj vojsci	77
BBZ	104
BBZ-ova mreža	123
BBZ u punom poslu	145
Prve poteškoće za BBZ	162
BBZ u punoj aktivnosti	182
BBZ pre i posle kapitulacije Italije	208
BBZ mora da izdrži i dalje	232
Tragedija u Zagrebu	245
Bekstvo u Švajcarsku	264
BBZ je još uvek aktivan u domovini	279
Epilog	290
O ovom izdanju	297
<i>Pogovor</i> (Vladimir Petrović) Vladimir Vauhnik „van“ svojih memoara	301
Hronologija života Vladimira Vauhnika	329
Registar imena	333